

RUBOB CHOLG'USIDA AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY IJROCHILIK USLUBLARI

No'monov Iftixor Iqboljon o'g'li
Andijon davlat universiteti Musiqa
san'ati kafedrası o'qituvchisi

Rubob — Markaziy Osiyo, xususan, O'zbekiston, Tojikiston, Afg'oniston, Qozog'iston va boshqa mintaqalarda keng tarqalgan qadimiy torli cholg'u asboblardan biridir. U o'zining betakror ovoz tembri, emotsional ifoda kuchi va texnik imkoniyatlari bilan xalqimiz madaniyatida muhim o'rin egallaydi. Rubob ijrochiligi ham, boshqa cholg'u san'atlari kabi, **an'anaviy** va **zamonaviy** yo'nalishlarga ajraladi. Har ikki yo'nalish o'zining texnikasi, ifoda vositalari, estetika va maqsadlarida farq qiladi, lekin ular orasida izchil rivoj va o'zaro ta'sir mavjud. An'anaviy rubob ijrochiligi asosan xalq musiqa ijrochilik maktablariga tayanadi. Bu uslubda rubob, odatda, **maqom ijrochiligi**, **xalq kuy-qo'shiqlari** va **marosim musiqalarida** muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, **Shashmaqom**, **Farg'ona-Toshkent**, **Buxoro**, **Xorazm** maktablarida rubob alohida o'rin tutadi.

An'anaviy uslubning asosiy xususiyatlari:

1. **Ustoz-shogird an'anasi** – Ijro texnikasi, kuylar, ifoda vositalari og'zaki ravishda o'rgatiladi. Mashhur ustozlar (masalan, Usta Qo'qonboy, Otajon Hojiboyev) maktablar yaratgan.
 2. **Improvizatsiya** – Asarda belgilangan yo'nalish bo'lsa-da, ijrochi kuy ustida erkin ishlay oladi. Ayniqsa, maqomlarda.
 3. **Bezaklar (ornamentika)** – "Garz", "Mijg'ov", "Tiki", "Qamchi", "Tez tortish" kabi bezak usullar ijrochining mahoratini ko'rsatadi.
 4. **Ijroning vokal bilan uyg'unligi** – Rubob ko'pincha qo'shiqchilar bilan birgalikda ijro etiladi. Bu, ayniqsa, maqom ashulalarida ko'p uchraydi.
- **Oddiy, ammo chuqur ifodali ohanglar** – Rubob orqali inson qalbining nozik tuyg'ulari, g'am, quvonch, sog'inch ifodalanadi.
 - "Bayot", "Segoh", "Iroq", "Buzruk", "Rost" maqomlari rubobda yuqori mahorat bilan ijro qilinadi.
 - Xorazmda esa rubob ijrosi kuchli ritmika, qiziqarli bezaklar va raqsga moyilligi bilan ajralib turadi.

Zamonaviy rubob ijrochiligi: Zamonaviy rubob ijrochiligi XX asr oxiri va XXI asrda jadal rivojlandi. Ijrochilar rubobni nafaqat an'anaviy kuylar uchun, balki estrada, akademik musiqalar, xorijiy janrlarda ham keng qo'llay boshladilar. Bu yo'nalish rubobning imkoniyatlarini kengaytirdi, uni dunyo sahnasiga olib chiqdi.

Zamonaviy uslubning asosiy xususiyatlari:

1. **Yangi texnikalar** – G‘arb musiqasidan olingan elementlar: akordik ijro, arpeggio, polifoniya, sintezator bilan uyg‘unlashuv.
2. **Multijanr yondashuv** – Rubob jazz, pop, rok, simfonik orkestr bilan birga yangicha talqinda yangraydi.
3. **Yozma partitura asosida ijro** – Musiqa notalarda aniqlashtiriladi, bu esa texnik mukammallikni oshiradi.
4. **Texnologik vositalardan foydalanish** – Effektlar, mikrofon, akustik va elektron ruboblar ishlatiladi.
5. **Eksperimental yondashuv** – Rubob bilan yangi tovushlar, harmoniyalar, aranjirovkalar sinovdan o‘tkaziladi.

An‘anaviy va zamonaviy rubob ijrochiligi orasidagi farq va o‘zaro uyg‘unlik

Xususiyat	An‘anaviy ijrochilik	Zamonaviy ijrochilik
Ta‘lim shakli	Ustoz-shogird	Akademik va individual
Asar manbasi	Og‘zaki, maqom va xalq kuylar	Yozma partitura, mualliflik asarlari
Texnika	Improvizatsiyaga yo‘naltirilgan	Yuksak texnik mahorat
Janrlar	Maqom, marosim, xalq musiqasi	Jazz, pop, simfonik, etno
Cholg‘u vositalari	An‘anaviy rubob	Akustik va elektron rubob
Sahna formati	O‘zbek sahnalari, marosimlar	Xalqaro sahnalar, festivallar

Bu ikki yondashuv bir-biriga qarama-qarshi emas, aksincha, **o‘zaro to‘ldiruvchi** va boyituvchi shakllardir. Masalan, zamonaviy kompozitorlar an‘anaviy maqomlardan ilhom olib, ularni orkestr yoki zamonaviy uslublarda qayta ishlashadi. Ijrochilar esa bu yangi shakllarni turli auditoriyalarga yetkazishda muhim vosita bo‘lishmoqda. Rubob — o‘zbek musiqa san‘atining bebaho boyligi. Uning an‘anaviy ijrochilik uslublari xalq ruhiyati, estetikasi va madaniy merosini asrab kelgan bo‘lsa, zamonaviy uslublar rubobni butun dunyoga tanitmoqda. Bugungi kunda rubob ijrochiligi shunchalik yuksak bosqichga chiqqanki, u milliy cholg‘u bo‘lish bilan birga, universal san‘at vositasiga aylanmoqda. Har bir yangi avlod ijrochisi an‘anaviy bilim va mahoratni egallab, zamonaviy yondashuvlar bilan boyitishi zarur. Bu musiqaning uzluksiz rivojlanishiga, rubob san‘atining porloq istiqboliga xizmat qiladi. Rubob ijrochiligi faqat kuy chertish emas, balki chuqur texnik bilim va nozik mahoratni talab qiluvchi san‘atdir. Ijroda har bir tovush, har bir ohang va har bir harakat muayyan mazmun, kayfiyat va estetik maqsad bilan qo‘llaniladi. Rubob ijrochiligining yuksak darajasi, asosan, uning texnik imkoniyatlaridan to‘liq va to‘g‘ri foydalanish orqali namoyon

bo‘ladi. Bu texnikalar bir necha toifalarga bo‘linadi: parda bosish, chertish, bezaklar, trill, vibrato, glissando, pauza va dinamika bilan ishlash, ohangni bo‘yash, tebranishlar, mizrob texnikasi, va boshqa elementlar. Rubobda to‘g‘ri parda bosish eng muhim asoslardan biridir. Har bir tor bo‘yicha pardalar aniq bosilishi lozim, aks holda tovush ifodali chiqmaydi. Bu texnika nafaqat tovush balandligini aniqlaydi, balki tembr, ohangdagi tiniqlik, mazmuniy aniqlikni ham belgilaydi. An’anaviy ijrochilikda rubob pardalari bilan ishlashda juda nozik quloq va mushak xotirasi talab qilinadi. Rubobning pardalari metallardan yasalgan bo‘lib, ular ancha kichik va yaqin joylashgan. Bu esa tez va silliq o‘tishlarni bajarishga imkon beradi. Ayniqsa, maqom ijrosida parda ustidagi tebranishlar (vibrato) muhim ahamiyatga ega bo‘lib, asarning emotsional kuchini oshiradi. Rubobning torlari odatda mizrob yordamida chertiladi. Mizrob — qo‘lga taqiladigan maxsus, uchli metall yoki plastmassadan yasalgan asbob. Rubobchining o‘ng qo‘li bilan mizrobni mohirona ishlatishi, kuyning ritmik va dinamika jihatdan boy bo‘lishini ta’minlaydi. Chertish texnikasiga quyidagilar kiradi: Oddiy chertish (basic pluck) – asosiy tovush hosil qilish, Tez chertish (tremolo) – qisqa vaqt oralig‘ida tez-tez bir torni chertish, asarga hayajonli kayfiyat beradi, Aralash chertish (alternating pluck) – bir necha torlarni navbatma-navbat chertish orqali melodik yo‘nalish yaratiladi, Ustma-ust chertish (double pluck) – ikki torni bir vaqtda yoki tezda navbat bilan bosib chertish, tovushni boyitadi. Rubob ijrochiligida chertish faqat tovush chiqarmaydi — u energiya, hissiyot, kuchli yoki nozik harakat orqali obraz yaratadi. Trill — ikki yoki undan ortiq tovush orasida tez-tez almashib, titroq, bezakli ohang hosil qiluvchi texnikadir. Bu texnika asosan bezak sifatida qo‘llaniladi va kuyga nafislik, joziba, emotsional kuch bag‘ishlaydi. Trillning ikki asosiy turi bor:

- Oddiy trill – bir parda ustidan yuqori pardaga tezda va ketma-ket o‘tish (masalan, C–D–C–D).
- Murakkab trill – bir necha pardalarni ketma-ket o‘zgartirib chertish (C–D–E–D–C), ko‘proq maqom asarlarida ishlatiladi.

Trill ijrochidan barmoqlar tezligini, aniqligini, koordinatsiyasini talab qiladi. Notekis yoki haddan tashqari tez trill asarning estetik jihatini buzishi mumkin. Vibrato — parda ustida barmoqni orqaga-oldinga harakatlantirish orqali tovushga tebranish berish texnikasidir. Bu nafaqat tovushni bezatadi, balki hissiy boylik, ruhiy chuqurlik kiritadi. Vibrato bilan ijro qilingan tovush "tirik" va o‘zgaruvchan bo‘lib eshutiladi. An’anaviy maqom ijrochiligi, ayniqsa Farg‘ona-Toshkent maktabida, tinch, uzoq tebranishli vibratolar keng qo‘llaniladi. Zamonaviy ijrochilikda esa kuchli, tez vibratolar ham qo‘llaniladi, ayniqsa estrada va jazz uslublarida. Glissando — bir parda ustidan boshqa pardaga uzluksiz sirpanib o‘tish orqali tovushlar orasidagi o‘tishni yumshatadigan texnikadir. Bu texnika hissiy o‘tish, sog‘inch, orzu, intilish kabi tushunchalarni musiqada aks ettiradi. Rubobda glissando barmoqlar yordamida amalga oshiriladi. Bunda tovushlar orasida keskin o‘tish emas, balki silliq, asta-sekin ko‘chish

bo'ladi. Xorazm maktabida, ayniqsa raqs musiqalarida glissando ko'p qo'llaniladi. Ijro faqat tovushlar ketma-ketligi emas — sukutlar, pauzalar, tovushning baland-pastligi, kuchaytirish yoki pasaytirish ham muhim ifoda vositalaridir. Rubob ijrochisi asarda balandlik (forte) va pastlik (piano) kontrastlarini to'g'ri taqsimlashi zarur. Ayniqsa maqom asarlarida tashabbusli pauzalar (masalan, kuyning dramatik nuqtasida to'xtab turish) kuchli emotsional ta'sir beradi. Dinamika orqali ijro nafas oladi, harakatlanadi va inson kayfiyatini ifoda qiladi. Rubob ijrosida mizrobni har xil burchak, bosim va tezlik bilan urish orqali bir torning o'zidan ham turlicha tembr, dinamika va ohang olish mumkin. Mizrob texnikasi rubobchining mahoratini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir. Yuqori darajadagi ijrochilar mizrobni yurak urishidek tabiiy, izchil va ohangdor ishlatadilar. Ustozlar bu harakatlarni ko'pincha "mizrob bilan so'zlashish" deb ataydilar. Portamento – ikki tovush o'rtasidagi silliq o'tish (glissando singari, lekin qisqaroq).

- Stakkato – qisqa, urib chertilgan tovushlar, odatda ritmik musiqalarda ishlatiladi.
- Pizzikato – torni barmoq bilan (mizrob emas) chertish texnikasi.
- Ritmik ornamentika – torni bir nechta urishlar bilan bezash, odatda raqs musiqasida uchraydi.
- Parallel torlarda ijro – ikki yoki undan ortiq torlarda bir vaqtning o'zida ijro qilish, tovush massasini kuchaytiradi.

Rubob ijrochiligidagi texnikalar — bu oddiy harakatlar emas, balki asarning ruhiy-mazmuniy mohiyatini yetkazuvchi estetik vositalardir. Har bir texnika kuyga o'ziga xos tus, xarakter, mazmun baxsh etadi. Ijrochilik san'ati aynan shu texnikalarni mukammal o'zlashtirish, ularni joyida va o'z maqsadida qo'llash orqali mukammallikka erishadi. An'anaviy uslubda bu texnikalar ko'proq his-tuyg'ularni, xalqona ifodani, improvizatsion ruhni yetkazishga xizmat qilsa, zamonaviy uslubda esa aniqlik, murakkablik, global estetik talablarga moslik asosida ishlatiladi. Rubob ijrochiligi san'ati, xuddi boshqa an'anaviy cholg'u san'atlari singari, doimo ikki asosiy omil – kompozitorlik (asarlilik) va improvizatsion (erkin ijodiy) yondashuv o'rtasidagi uyg'unlikda shakllanib kelgan. Har ikki element rubob musiqasining uslubiy qiyofasini belgilaydi, uni vaqt o'tishi bilan o'zgartiradi, boyitadi va rivojlantiradi. Rubobda chalinadigan kuylar asosan an'anaviy xalq kuylariga, maqomlarga, muayyan maktablarga mansub bo'lsa-da, ularning ko'pchiligi mualliflik asarlari asosida shakllangan yoki kompozitorlar tomonidan ishlov berilgan. Kompozitorlik elementi bu yerda ikki yo'nalishda namoyon bo'ladi: Og'zaki an'anadagi mualliflik tarixiy ustozlar o'z uslublariga mos ravishda kuylar yaratgan yoki mavjud kuylarni takomillashtirgan. Masalan, Qo'qon maktabida usta Komiljon Otaniyozov tomonidan ishlab chiqilgan muayyan kuy shakllari mavjud. Bu kuylar og'zaki an'anada kompozitorlik namunasi sifatida avloddan-avlodga o'tgan. Yozma kompozitorlik XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab rubob ijrochiligi professional sahnaga chiqib, konsert zallarida ijro etila

boshlagach, kompozitorlar rubob uchun maxsus asarlar yaratishga kirishdilar. Masalan, Turg'un Alimatov, Muhitdin Qoriyoqubov, To'xtasin Jalilov kabi ustozlar nafaqat ijrochi, balki kuy yaratuvchi kompozitorlar sifatida ham tanilgan. Bu kompozitorlik asarlari rubob musiqasini barqaror shakl, aniq strukturaviy tuzilma, notaga yozilgan material, texnik murakkablik, sahnaviy talablar bilan boyitdi. Shuningdek, har bir kompozitor o'z uslubiy yondashuvini musiqaga singdirgan: kimdir lirika va soddalik tarafdori bo'lgan bo'lsa, boshqasi murakkab ritmik o'yinlar yoki polifonik yondashuvlarni sinab ko'rgan. Kompozitorlik asarlar rubob ijrochiligining akademikashtirilishiga, ya'ni uni xalq musiqasi maktabidan konsert sahnasiga olib chiqishga xizmat qilgan. Ular orqali rubob ijrochiligi aniq uslubiy va ifoda mezonlariga ega bo'ldi. Improvizatsiya va uning uslubiy ahamiyati: Improvizatsiya — rubob ijrochiligining yuragi, uning tirikligi, tabiiyligi va chuqur hissiyot manbai hisoblanadi. Ayniqsa, maqom ijrochiligida improvizatsiya muhim rol o'ynaydi. Har bir ijroda, hattoki bir xil asarni takror chalayotgan bo'lsa ham, ijrochi o'z shaxsiy tuyg'ularini, ichki sezgilarini, tajribasini improvizatsiya orqali ifodalaydi.

Rubobda improvizatsiyaning asosiy shakllari quyidagilardir:

- Avj – maqomning emotsional eng yuqori nuqtasida ijrochi erkinlik bilan ohang yaratadi.
- Tasnif – berilgan ritm asosida ijrochining o'ziga xos talqini yuzaga keladi.
- Taqsim – sozni erkin, metrsiz tarzda chertib, kayfiyat va mazmunni ifoda etish (aksariyat hollarda kirish qismi sifatida ishlatiladi).
- Bezakli o'yinlar (ornamentika) – trill, garz, mijg'ov, pastga-tortish kabi texnikalar orqali musiqani har safar boshqacha bezash.

Improvizatsiya ijrochining shaxsiy uslubini shakllantiradi. Ikkita bir xil kuy ikki ijrochida tamoman boshqacha eshitilishi mumkin — bu esa improvizatsiyaning san'at sifatida naqadar ahamiyatli ekanini ko'rsatadi. Improvizatsiya orqali rubob ijrochisi quyidagi jihatlarni namoyon etadi:

- Ijodiy tafakkur
- Musiqiy eshituv
- Ruhiy holat va hissiy oqim
- An'anaviy bezaklardan shaxsiy yechimlarga o'tish

Improvizatsiyaning ahamiyati shundaki, u ijrochiga aniq notalar asosida emas, balki sezgi va his-tuyg'ular orqali ifoda qilish imkonini beradi. Ayniqsa, ustoz-shogird an'anasi bilan ulg'aygan ijrochilar improvizatsiyani tabiiy holat deb qabul qilishadi. Ushbu ikki element — kompozitorlik va improvizatsiya — go'yoki ziddiyatlilikdek tuyulsa-da, aslida ular bir-birini to'ldiruvchi, birgalikda ishlovchi uslubiy vositalardir. Kompozitorlik musiqaga struktura, barqarorlik, katta sahnaga moslik, o'rgatuvchanlik kiritgan bo'lsa, improvizatsiya esa jonlilik, hissiyot, shaxsiy uslub, tabiiy ijodkorlikni saqlab qolgan. Zamonaviy rubob ijrochiligida bu ikki element ayniqsa muvozanatda

bo'lishi kerak. Masalan, bir kompozitor asarini chalayotgan ijrochi, agar u faqat nota asosida harakat qilsa, ijro sovuq va hayajonsiz chiqadi. Aksincha, asarning ichida improvizatsion elementlar bo'lsa, u asarga jon bag'ishlaydi. Ba'zi kompozitorlar (ayniqsa maqom asosidagi kompozitsiyalarda) ijrochiga improvizatsiya uchun bo'sh joy (kadensiyalar, oraliqlar) qoldiradilar. Xulosa shuki, rubob ijrochiligining yuksalishi har doim kompozitorlik an'analari bilan improvizatsion ijodkorlikning o'zaro uyg'unligiga asoslanadi. Uslubiy xilma-xillik ham aynan shu uyg'unlikdan kelib chiqadi: kimdir kompozitorlik an'analarga suyansa, boshqasi improvizatsiya orqali yangi maktab yaratadi. Bugungi kunda yetuk rubob ijrochisi bo'lish uchun, san'atkor faqat kompozitorlik asarlarni chalaydigan ijrochi bo'lib qolmasligi kerak. U, shu bilan birga, o'z ichki dunyosini, hissiyotini, milliy ruhni ifoda etadigan improvizator, ijodiy tafakkur egasi bo'lishi zarur. Shundagina uning ijrosi uslubiy jihatdan boy, emotsional jihatdan chuqur va estetik jihatdan yuksak bo'ladi. Demak, kompozitorlik qat'iylik va tuzilmani bersa, improvizatsiya ijrochini erkinlashtiradi, uslubini shaxsiylashtiradi. Har ikki elementni muvozanatli qo'llay olgan ijrochi rubob san'atining haqiqiy vakili bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2021-yil 26-martdagi "Xalq ijodiyoti va milliy hunarmandchilikni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari
2. M.A. Ashurov. Musiqa tarixi. Darslik. Farg'ona nashriyoti. 2024. -307 b.
3. Ziyodulla Shahidi. O'zbek xalq cholg'ulari va ularning ijrochilik san'ati, Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 1982.
– Rubob, dutor, gijjak kabi cholg'ular haqida ilmiy tavsiflar.
4. Yunus Rajabiy. Maqomlar, 1–2-jildlar, Toshkent: "San'at", 1996.
– Rubobning maqom ijrochiligidagi o'rni haqida asosiy manba.
5. Yoqubjon G'aniyev. O'zbek musiqa ijrochilik san'ati tarixi, Toshkent: Fan, 2001.
– Ijrochilik maktablari va texnikalariga oid qimmatli tarixiy ma'lumotlar.
6. S. A. Qosimov. O'zbek maqom san'ati: ijrochilik va nazariy asoslari, Toshkent: Fan, 2005.
– Farg'ona-Toshkent va Xorazm maktablarining o'ziga xosligi tahlil qilingan.
7. Nematullo Ashurov. Tojik xalqi musiqa madaniyati, Dushanbe, 2003.
– Tojikistonda rubob va boshqa torli cholg'ular haqidagi tavsif.
8. John Baily. Music of Afghanistan: Professional musicians in the city of Herat, Cambridge University Press, 1988.

Axborot manbalari

1. https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_music/7749/Uzbekskaya

2. <https://mytashkent.uz/2014/10/17/istoriya-uzbekskoj-muzyki/>
3. https://uz.wikipedia.org/wiki/O%27zbek_milliy_qo%27shiq_lari
4. <https://ziyonet.uz/>
5. <https://ich.unesco.org>

<https://scholar.google.com>

